

Ծախսերն արդյունավետ են կենտրոնական, թե՞ համայնքային մակարդակում. ֆիսկալ ապակենտրոնացման ազդեցությունը հայաստանյան մարզերի զարգացման վրա¹

Կարապետյան Ն. Ն.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան (Հայաստան, Երևան)
karapetyan.narek.9618@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ համայնքային բյուջեներ, պետական բյուջե, ֆիսկալ ֆեդերալիզմ, ծախսերի արդյունավետություն, ֆիսկալ ապակենտրոնացման մակարդակ, պանելային ռեգրեսիոն վերլուծություն

Государственные расходы эффективны на центральном, или местном уровне? Влияние фискальной децентрализации на развитие областей Армении

Карапетыан Н.Н.

Армянский Государственный Экономический Университет (Армения, Ереван)
karapetyan.narek.9618@gmail.com

Резюме: Данная статья посвящена анализу социально-экономических последствий фискальной децентрализации, или повышению роли муниципальных бюджетов в Армении. Цель исследования - выявить, что расходы центрального или местного правительства лучше влияют на развитие территориальных делений Армении (марзов), что было проанализировано с помощью регрессионных моделей. В результате исследования мы обнаружили, что армянские муниципалитеты более эффективны в предоставлении социальных услуг, но неэффективны в стимулировании экономического развития и влиянии на безработицу и бедность. В результате исследования мы предлагаем создать надежный механизм для повышения эффективности экономической и социальной политики на уровне местного самоуправления путем надлежащего надзора и подотчетности.

Ключевые слова: муниципальный бюджет, государственный бюджет, фискальный федерализм, степень фискальной децентрализации, панельный регрессионный анализ.

Government Spending is Efficient in Central, or in Local Level? The Impact of Fiscal Decentralization on the Development of Provinces of Armenia

Karapetyan N.N.

Armenian State University of Economics (Armenia, Yerevan)
karapetyan.narek.9618@gmail.com

Abstract: This article is devoted to the analysis of the socio-economic effects of fiscal decentralization, or enhancing the role of the municipal budgets in Armenia. The aim of the research is to reveal – central or local government spending has better impact on the development of territorial divisions of Armenia (marzes), which was analyzed with regression models. According to the research we revealed, that Armenian municipalities are more efficient in providing social services, but inefficient in stimulating economic development and influencing on unemployment and poverty. As a result of the research we suggest to create sound mechanism for enhancing the efficiency of economic and social policies in local government level, by proper supervision and accountability.

Keywords: Local government budget, central government budget, fiscal federalism, efficiency of expenditures, degree of fiscal decentralization, panel regression analysis.

¹ Հետազոտությունը կատարվել է ՀՌԿԿ-Հայաստանի «ՀաՄաՏեղ» հետազոտական ծրագրի շրջանակներում: Հեղինակը շնորհակալություն է հայտնում ՀՌԿԿ-Հայաստանին և նրա աշխատակազմին հետազոտության իրականացմանն աջակցելու և արժեքավոր դիտողություններ տրամադրելու համար:

Ապակենտրոնացումը որպես «բարիք» դիտարկելու արմատները տեսական են: Այսպես, տնտեսագետ-տեսաբանների մի խումբ (Tiebout 1956, Oates 1972, Brennan և Buchanan 1980 և այլոք) ապակենտրոնացումը դիտում են որպես հանրային քաղաքականության բարեփոխումների բաղկացուցիչ, որն ուղղված է բարձրացնելու պետական հատվածի արդյունավետությունը, ակտիվացնելու հանրային ծառայությունների մատուցման գործընթացում տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև մրցակցությունը և խթանելու տնտեսական զարգացումը: Այս տեսակետը զարգացնելով և բերելով էմպիրիկ փաստարկների դաշտ, մի շարք հետազոտողներ ցույց են տվել, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացման մակարդակի և տնտեսական աճի միջև դրական կապ գոյություն ունի¹:

Մակայն կա նաև ձևավորված հակառակ տեսակետը: Ֆիսկալ ապակենտրոնացումը, բացի սկզբում նշված «բարիքներից», կարող է նաև խնդիրներ հարուցել, ինչպիսիք են «կենտրոնից» վերահսկողության թուլացման դեպքում հնարավոր կոռուպցիան, մակրոտնտեսական կայունության համար առաջացող ռիսկերը և այլն: Այս ռիսկերի մասին փաստել են տարբեր հետազոտողներ (Bardhan և Mookherjee 2000, Era Dabla-Norris 2006, Andrés Rodríguez-Pose և Anne Krøijer 2009), որոնք չեն գտել դրական կապ ապակենտրոնացման մակարդակի և տնտեսական աճի միջև կամ փաստել են բացասական կապի առկայության վերաբերյալ:

Հայաստանում պետական ծախսերի արդյունավետության բարձրացման հրամայականը, համայնքային խնդիրները լուծելու համար անհրաժեշտ ֆինանսական ռեսուրսների սակավության վերաբերյալ մասնագիտական ու հանրային հարթակներում առկա քննարկումը, ինչպես նաև Ֆիսկալ ապակենտրոնացման վերաբերյալ գիտական մակարդակում վերը հիշատակված բանավեճը անհրաժեշտ են դարձնում նորովի ուսումնասիրել և

գնահատել ֆիսկալ ապակենտրոնացման գործընթացը Հայաստանում: Խնդիրը կարևոր է նաև այնքանով, որ ապակենտրոնացման մակարդակը բնութագրող ցուցանիշները Հայաստանում դեռևս բավականին հեռու են զարգացած երկրների ցուցանիշներից: Այսպես, եթե 2017թ-ին համայնքային բյուջեների ծախսեր/Համախառն ներքին արդյունք հարաբերակցությունը կազմել է 2.2%, ապա ԵՄ երկրներում այս ցուցանիշը գերազանցել է 10%-ը²: Մա կարող է հիմք ծառայել ակնկալելու, որ ապագայում Հայաստանի ցուցանիշը կարող է ավելանալ՝ զուգամիտելու զարգացած երկրների ցուցանիշներին: Այս համատեքստում, մենք ուսումնասիրում ենք Երևանում և տասը մարզերում համայնքային բյուջեների մեկ շրջին ընկնող ծախսերի ազդեցությունները տվյալ տարածքային միավորի սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների վրա: Հետազոտության արդյունքներով մենք փորձում ենք նպաստել համայնքային ծախսերի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված քաղաքականությունների մշակմանը՝ ցույց տալով համայնքային բյուջետային ծախսերի առավել ուժեղ և թույլ ազդեցության ոլորտները:

Մենք նախ ուսումնասիրում ենք տնտեսական զարգացման վրա ֆիսկալ ապակենտրոնացման ազդեցության հարցի շուրջ առկա տեսամեթոդական գրականությունն ու կատարված էմպիրիկ գնահատումների արդյունքները, այնուհետև դրանց հիման վրա ձևակերպում հետազոտության հարցը, մշակում մեթոդը և իրականացնում էկոնոմետրիկ գնահատում պանելային ռեգրեսիոն մոդելներով: Մոդելների գնահատման արդյունքներով կատարում ենք առաջարկություններ Հայաստանում ֆիսկալ ապակենտրոնացման ուղղությունների վերաբերյալ:

Գրականության տեսություն: Ֆիսկալ ապակենտրոնացման օգտին հանդես եկող գրականության մեջ եղած գերիշխող տեսակետը հայտնի է որպես ֆիսկալ ֆեդերալիզմի տեսություն, և հիմնվում է երկու հիմնական

¹ Սույն հետազոտությունում առաջնորդվում ենք այն սկզբունքով, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացման մակարդակը (կամ խորությունը) բնութագրվում է համայնքային բյուջեներ/համախառնված բյուջե կամ համայնքային բյուջեներ/ՀՆԱ հարաբերակցությամբ: Այս հարաբերական ցուցանիշների աճը նշանակում է ապակենտրոնացման խորացում:

² Վիճակագրական ցուցանիշների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ (<http://armstat.am/am/>), ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություն (<http://www.mtad.am/hy/budgetary-expenditure/>), հեղինակի հաշվարկներ և Եվրոպայի վիճակագրական ծառայության 2 տեմարան (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?table=table&plugin=1&pcode=tec00023&language=en>):

փաստարկների վրա: Ըստ առաջին փաստարկի, տեղական ինքնակառավարման մարմինները առավել մոտ են տեղակայված մատուցվող ծառայությունների շահառուներին, հետևաբար ունեն առավելություն ավելի լավ հասկանալու վերջիններիս իրական կարիքները և հասնելու ավելի բարձր արդյունավետության: Ըստ երկրորդ փաստարկի, մատուցվող ծառայությունների արդյունավետության բարձրացմանն են նպաստում բնակչության շարժունությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև մրցակցությունը, որոնք համայնքային պաշտոնյաներին ստիպում են ծախսերի ավելի մեծ արդյունավետություն ապահովել: Այս տեսակետին են հարում մի խումբ գիտնականներ, ովքեր զարգացրել են այն արդեն էմպիրիկ ուսումնասիրությունների դաշտում, և, երկրների խմբի համար կիրառելով պանելային ռեգրեսիոն վերլուծության մեթոդը, դրական կապ են գտել ֆիսկալ ապակենտրոնացման մակարդակի և տնտեսական աճի միջև (Piriou-Sall (1998), Zhang և Zou (2001), Rodden (2002), Martinez-Vazquez և Mcnab (2003), Thießen (2003), Rodríguez-Pose և Bwire (2004) և այլն):

Մինևույն ժամանակ, բազմաթիվ տեսաբաններ քննադատության են ենթարկել ֆիսկալ ֆեդերալիզմի տեսությունը: Քննադատությունը հիմնվում է միջազգային փորձի և էմպիրիկ ուսումնասիրությունների արդյունքների վրա, որոնք վկայում են, որ ապակենտրոնացումը կարող է նաև բացասաբար ազդել տնտեսական զարգացման վրա՝ եթե անհրաժեշտ մակարդակով չկառավարվեն առաջացող ռիսկերը: Այսպես, այս տեսակետի կողմնակիցներից ոմանք (Davoodi և Zou 1997) ֆիսկալ ապակենտրոնացման ազդեցությունների բնույթը պայմանավորում են երկրի զարգացող կամ զարգացած լինելով. եթե զարգացած երկրում ապակենտրոնացումը սովորաբար դրական արդյունքներ է տալիս, ապա զարգացող երկրներում առաջացող ռիսկերը դժվար է կառավարել, հետևաբար արդյունքը կարող է բացասական լինել: Արժույթի միջազգային հիմնադրամի ֆիսկալ քաղաքականության փորձագետներից Էրա Դաբլա-Նորրիսը (Era Dabla-Norris 2006) փաստում է, որ ազդեցությունները կարող են տարբեր լինել՝ պայմանավորված համայնքների և կառավարության ինստիտուցիոնալ կառուցակարգով և

հնարավորություններով: Կապի այսպիսի բնույթը թերևս պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ապակենտրոնացման ազդեցությունները չեն սահմանափակվում միայն մեկ ուղղությամբ, այլև ընդգրկում են տնտեսական արդյունավետությունը, ռեսուրսների վերաբաշխումը և մակրոտնտեսական կայունությունը: Եթե ընդունենք, որ առաջինի վրա ապակենտրոնացումը դրական է ազդում, ապա երկրորդի և երրորդի հարցում ռիսկերը բավականին շատ են: Ապակենտրոնացումը իշխանությունը «կենտրոնական էլիտաներից» փոխանցում է «տեղական էլիտաների», ինչը մեծացնում է կոռուպցիայի հնարավորությունները (Bardhan և Mookherjee 2000): Մյուս կողմից՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին տրվող ֆիսկալ ինքնավարությունը կարող է խաթարել ֆիսկալ կայունությունը՝ հատկապես ճգնաժամերի ժամանակ:

Ապակենտրոնացման ազդեցությունները տնտեսագետները գնահատել են ոչ միայն երկրների խմբերի, այլև առանձին երկրների համար՝ ուսումնասիրելով համայնքային բյուջեների ծախսերի և արդյունքային փոփոխականների՝ համայնքի սոցիալ տնտեսական վիճակը բնութագրող ցուցանիշների միջև առկա կապերը: Այս հետազոտություններն առավելապես փաստում են բացասական կապի առկայության վերաբերյալ՝ եթե համայնքների բյուջետային ծախսերը ֆինանսավորվում են կենտրոնական կառավարությունից ստացվող սուբսիդիաների, և դրական կապի՝ եթե ֆինանսավորվում են ինքնուրույն հավաքագրված հարկերի հաշվին: Այսպես, Բելգիայի համար իրականացված հետազոտությամբ (De Borger և Kerstense 1996) պարզվել է, որ համայնքի բյուջեի ընդհանուր եկամուտները և եկամուտների բաղկացուցիչ սուբսիդիաները բացասական ազդեցություն ունեն համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի վրա, իսկ բյուջեի եկամուտներից տեղական հարկերը և բյուջեի ծախսերից կրթությանն ուղղված ծառայությունների գծով ծախսերը՝ դրական: Գերմանիայի համար իրականացված էմպիրիկ վերլուծության (Kalb 2010) արդյունքները ցույց են տալիս որ կառավարությունից ստացված սուբսիդիաները նվազեցնում են համայնքների ծախսերի արդյունավետությունը, մինչդեռ համայնքային իշխանություններին տրված ավելի մեծ ինքնավարությունը և

սեփական եկամուտներ գեներացնելու հնարավորությունը՝ բարձրացնում: Պորտուգալիայի համար կատարված վերլուծությունը (Afonso և Fernandes 2003) փաստում է, որ առավել մեծ համայնքային բյուջեների ծախսերը միշտ չէ որ համընկնում են առավել բարձր սոցիալ-տնտեսական զարգացման ցուցանիշների հետ: Մեկ այլ հետազոտությամբ, որն իրականացվել է Չեխիայի տվյալների հիման վրա (Štastná և Gregor 2011), բացահայտվում է, որ համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի վրա ի թիվս այլ գործոնների դրականորեն են ազդում կապիտալ ծախսերը, մեկ շնչին բաժին ընկնող սուբսիդիաները և սեփական եկամուտների՝ ընդհանուրում ունեցած կշիռը: Վերջապես, Հարավային Աֆրիկայի համար իրականացված վերլուծության (Financial and Fiscal Commission, 2017) արդյունքներով պարզվել է, որ համայնքների կողմից իրականացվող կապիտալ ծախսերը բացասաբար են ազդում գնահատված արդյունքային փոփոխականի՝ աշխատուժի արտադրողականության (չափվում է որպես աշխատուժի մեկ շնչի հաշվով ստեղծվող արդյունք) վրա:

Հետազոտության հարցը: Գրականության ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա ֆիսկալ ապակենտրոնացման ազդեցության բնույթի հարցը հակասական է: Մի շարք հետազոտողներ այդ ազդեցության բնույթը փորձում են բացահայտել երկրների խմբային վերլուծությամբ, իսկ մյուսները ուսումնասիրում են առանձին համայնքներում ծախսերի փոփոխության և համայնքի սոցիալ-տնտեսական վիճակը բնութագրող ցուցանիշների կապը:

Ինչպիսի՞ն է այդ կապը Հայաստանում: Արդյո՞ք համայնքներին հատկացվող սուբսիդիաների կամ համայնքների սեփական եկամուտների ավելացման շնորհիվ հնարավոր է հասնել առավել բարձր որակի համայնքային ծառայությունների և սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման:

Գծապատկեր 1. Ապակենտրոնացման մակարդակը բնութագրող ցուցանիշների շարժընթացը ՀՀ-ում 2008-2017թթ (Աղբյուրը՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, ՀՀ Տարածքային

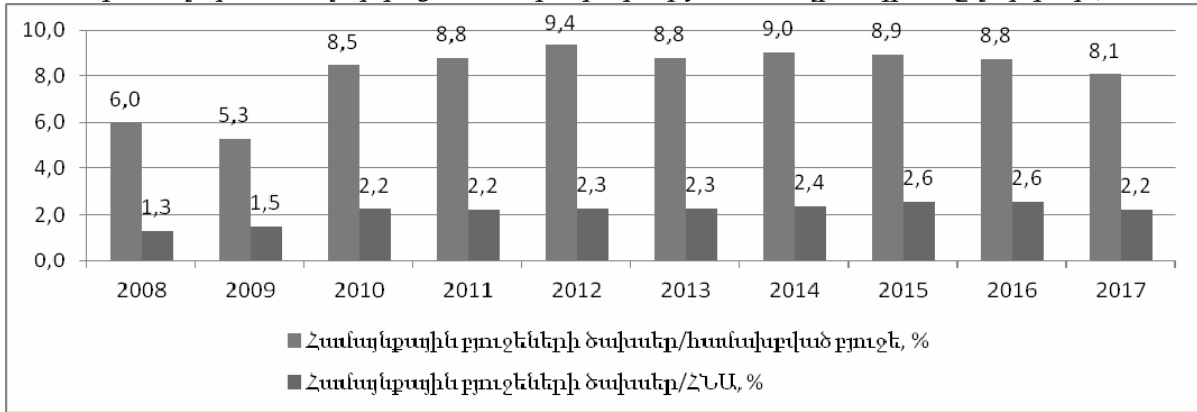
Ուսումնասիրելով ապակենտրոնացման մակարդակը բնութագրող ցուցանիշների շարժընթացը ՀՀ-ում (տե՛ս Գծապատկեր 1), պարզ է դառնում, որ չնայած 2008-2017թթ համայնքային բյուջեների ծախսեր/համախմբված բյուջե և համայնքային բյուջեների ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունն աճել է, սակայն վերջին տարիներին առաջին ցուցանիշը նվազման միտում է ունեցել, իսկ երկրորդին կայուն որևէ միտում դժվար է վերագրել: Այսպիսի դիմամիկան, մասնավորապես՝ հստակ միտումի բացակայությունը առավել կարևոր է դարձնում հետազոտության առջև դրված խնդրի իրագործումը, որին մենք ավելացնում ենք մեկ այլ հարց ևս. ինչ ուղղություններով է առավել արդյունավետ ֆիսկալ ապակենտրոնացումը: Դիցուք, պե՞տք է արդյոք համայնքները սահմանափակվեն միայն սոցիալական ծառայությունների մատուցմամբ, թե վերջիններիս առջև կարող են դրվել տնտեսական ակտիվության խթանման գործառնություններ ևս:

Հետազոտության մեթոդը:

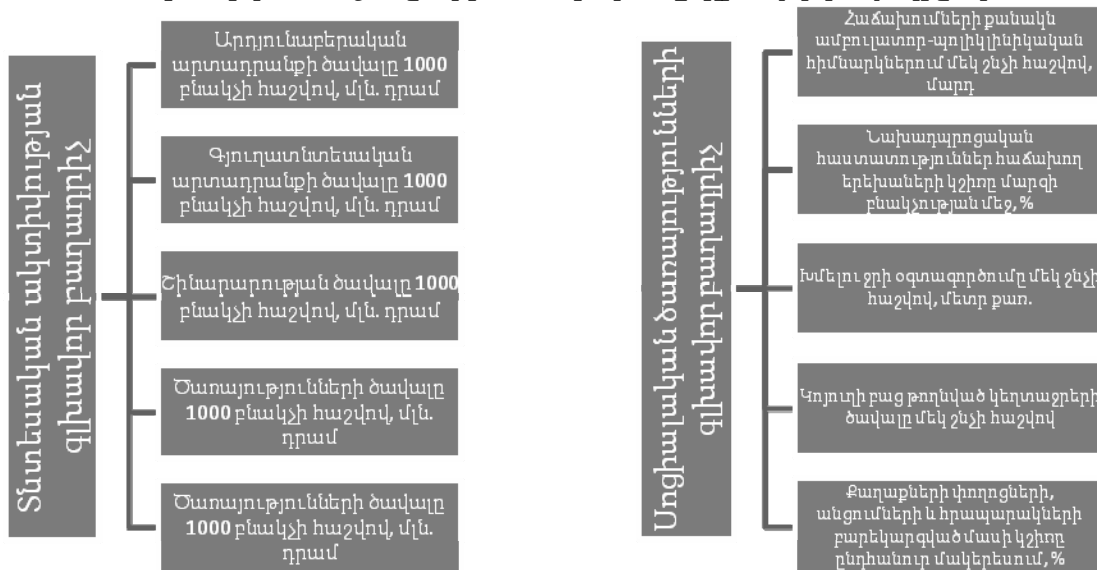
Գրականության վերլուծությունը ցույց տվեց, որ ապակենտրոնացման տնտեսական ազդեցությունը գնահատելու երկու հիմնական մեթոդ կա՝ գնահատում երկրների խմբի համար պանելային ռեգրեսիոն վերլուծությամբ (panel regression), և առանձին երկրի համար գնահատում՝ հիմնվելով համայնքների տարածական ընտրանքի վրա (cross-sectional regression):

Պանելային ռեգրեսիան քանակական վերլուծության մեթոդ է, որը հնարավորություն է տալիս ուսումնասիրելու սուբյեկտների խմբին բնորոշ կապերն ու օրինաչափությունները ժամանակի մեջ: Ի տարբերություն պանելային վերլուծության, տարածական վերլուծությունը ուսումնասիրում է ընդամենը սուբյեկտների խմբին բնորոշ կապերը ժամանակի կոնկրետ

կառավարման և զարգացման նախարարություն և հեղինակի հաշվարկներ:



Գծապատկեր 2. Ցուցանիշների համախմբումը գլխավոր բաղադրիչներում



պահի դրությամբ (Gujarati, 2012): Այսինքն, պանելային վերլուծությունը տարածական վերլուծության ժամանակի մեջ ընդլայնված տարբերակն է:

Մենք հետազոտության մեջ առաջնորդվում ենք երկրի մակարդակով իրականացվող վերլուծությամբ՝ հաշվի առնելով հետազոտության առջև դրված խնդիրները: Մակայն հաշվի առնելով համայնքների մակարդակով անհրաժեշտ սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների բացակայությունը, մենք առաջնորդվում ենք մարզերի և Երևանի տվյալներով, իսկ ընտրանքում դիտարկումների անհրաժեշտ քանակությունն ապահովելու համար մշակում պանելային ռեգրեսիոն մոդել: Մոդելում որպես անկախ փոփոխական ընդունվում է մարզերում համայնքային բյուջեների (և Երևանի բյուջեի) և պետական բյուջեի ծախսերը մեկ շնչի հաշվով, իսկ որպես կախյալ փոփոխականներ՝ մարզերի և Երևանի սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշները (վերջիններիս համար

ևս առանձնացվում կամ հաշվարկվում են մեկ շնչին ընկնող ցուցանիշները):

Ֆիսկալ ապակենտրոնացումը էմպիրիկ գնահատման մեջ արտացոլելու համար մենք անկախ փոփոխականի՝ համայնքային ծախսերի ազդեցությունները «կարգավորում» ենք երկրորդ անկախ փոփոխականով՝ պետական բյուջեի ծախսերի ծավալներով: Գնահատելով դրանցից յուրաքանչյուրի մեկ միավորով (դրամով) ավելացման ազդեցության չափը կախյալ փոփոխականի վրա, եզրակացնում ենք՝ արդյոք պետական բյուջեի նկատմամբ համայնքային բյուջեների ավելի արագ աճը (նույնն է որ՝ համայնքային բյուջեներ/համախմբած բյուջե հարաբերակցության աճ՝ ֆիսկալ ապակենտրոնացման խորացում) կբարելավի սոցիալ տնտեսական ցուցանիշները, թե ոչ:

Հետազոտության տվյալները և դրանց վերլուծությունը: Հետազոտության համար հիմք են ծառայել ՀՀ պետական բյուջեի, ըստ մար-

զերի՝ համայնքային բյուջեների և Երևանի բյուջեի ծախսային մասի տվյալները, համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) և մարզերի ու Երևանի սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշները՝ տարեկան պարբերականությամբ 2008-2017թթ համար:

Մոդելում որպես անկախ փոփոխական, ինչպես արդեն նշեցինք, հանդես են գալիս մարզերում համայնքների մեկ շնչին ընկնող ծախսերը: Որպես կախյալ փոփոխականներ տարբեր մոդելներում հանդես են գալիս մարզերի և Երևանի սոցիալ-տնտեսական վիճակը բնութագրող ցուցանիշները, որոնք մեր կողմից հավաքագրվել են «Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևանը թվերով» ժողովածուներից:

Հնարավոր կախյալ փոփոխականների թիվը բավականին մեծ է, այդ պատճառով՝ մենք դրանք համախմբում ենք, քանի որ մեզ համար կարևոր է անկախ փոփոխականների ազդեցությունը հենց ցուցանիշների խմբի վրա (տե՛ս Գծապատկեր 1):

Մենք խմբավորումը իրականացրել ենք «գլխավոր բաղադրիչների վերլուծության» մեթոդով (Principal components analysis), և կոռելացված ու չափելի մի քանի փոփոխականներից ստեղծում ենք մեկ «գլխավոր բաղադրիչ»: Վերջինս արհեստական փոփոխական է, որն իր մեջ միավորում է օգտագործված փոփոխականների ինֆորմացիան՝ ստանձնելով միասնական ինդեքսի դերը: Այս մեթոդը կիրառվում է առանձին երկրների համար իրականացվող վերլուծություններում, երբ համայնքների բյուջեների ծախսերի ազդեցությունը գնահատվում է ոչ թե համայնքի սոցիալ-տնտեսական վիճակը արտացոլող բոլոր ցուցանիշների, այլ դրանցից կառուցված մեկ «գլխավոր բաղադրիչի» վրա (տե՛ս օրինակ, Štastná and Gregor 2011):

Էմպիրիկ վերլուծություն և արդյունքներ:

Համայնքային և պետական բյուջեների ծախսերի ազդեցությունը երկրում սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա ուսումնասիրելու համար կառուցվել են թվով 4 մոդելներ:

Մեր կողմից գնահատվող պանելային ռեգրեսիոն մոդելները ունեն հետևյալ տեսքը.

$$C_{it} = B_0 + B_1 X_{1it} + B_2 X_{2it} + \varepsilon_t$$

Որտեղ՝ C -կախյալ (բացատրվող) փոփոխական, B_0 – ազատ անդամ, B_1 , B_2 – պարա-

մետրեր, X_1 (պետական բյուջեի ծախսեր), X_2 (համայնքային բյուջեների ծախսեր) – անկախ (բացատրող) փոփոխականներ, $i = 1, 2, \dots, 11$ (մարզեր և Երևան), $t = 1, 2, \dots, 9$ (2008-2016թթ), ε - մոդելի սխալը¹:

Քննարկենք մշակված մոդելները², որոնց արդյունքները ցուցադրված են Աղյուսակ 1-ում:

Աղքատության մակարդակ: Աղյուսակ 1-ում բերված վկայում են, որ թե՛ պետական բյուջեի, թե՛ համայնքային բյուջեների ծախսերը նշանակալի ազդեցություն չունեն աղքատության մակարդակի վրա: Միննույն ժամանակ, պետական բյուջեի ծախսերի ազդեցության ուղղությունը համապատասխանում է սպասվածին (չնայած որ կապը ոչ նշանակալի է թե 5, թե 10 տոկոս նշանակալիության մակարդակում), այն է՝ ծախսերի աճը նվազեցնում է աղքատության մակարդակը, իսկ համայնքային բյուջեների դեպքում մեր սպասումներին չի համապատասխանում:

Գործազրկության մակարդակ: Գնահատված մոդելը չարտացոլեց համայնքային բյուջեի ծախսերի ավելացման ակնկալվող ազդեցությունը գործազրկության վրա: Մեկ բնակչին ընկնող բյուջետային ծախսերը նշանակալիության 5 և 10 տոկոս մակարդակներում չունեն բացասական կապ գործազրկության մակարդակի հետ, սակայն պետական բյուջեի ծախսեր հետ կապը նշանակալիորեն բացասական է, այսինքն՝ աճի դեպքում նվազում է գործազրկության մակարդակը:

Սոցիալական ծառայություններ: Համայնքային բյուջեի ծախսերը նշանակալիորեն դրական են կապված բնակչության սոցիալական ծառայություններից օգտվելու մակարդակը արտացոլող փոփոխականի հետ: Ընդ

¹ Մոդելների նման տեսքը արտացոլում է «ֆիքսված էֆեկտներով» պանելային ռեգրեսիան (fixed effects regression model), որը թույլ է տալիս ընտրանքում ներառված յուրաքանչյուր սուբյեկտի (մարզ կամ Երևան) ունեցող սեփական ազատ անդամը՝ այս կերպ գնահատելով անկախ փոփոխականների առանձին ազդեցությունները յուրաքանչյուր սուբյեկտի համար:

² Մոդելները գնահատվել են Eviews 10 վիճակագրական փաթեթի օգնությամբ:

Աղյուսակ 1. Ռեզրեսիոն մոդելների գնահատման արդյունքները

Մոդել	Կախյալ փոփոխական	Բացատրող փոփոխականներ	Ազդեցության չափը (միավոր)	Նշանակալիություն (հավ.)	Դետերմինացիայի գործակից
1. Ծախսեր-աղքատություն	Աղքատության մակարդակ(%)	Պետական բյուջեի ծախսեր, հազ. դրամ	-0,01	0,18	0,74
		Համայնքային բյուջեների ծախսեր, հազ. դրամ	0,04	0,68	
2. Ծախսեր – գործազրկություն	Գործազրկության մակարդակ(%)	Պետական բյուջեի ծախսեր, հազ. դրամ	-0,01	0,05	0,92
		Համայնքային բյուջեների ծախսեր, հազ. դրամ	0,07	0,13	
3. Ծախսեր-սոցիալական վիճակ	Սոցիալական ցուցանիշների գլխավոր բաղադրիչ	Պետական բյուջեի ծախսեր, հազ. դրամ	0,00	0,00	0,97
		Համայնքային բյուջեների ծախսեր, հազ. դրամ	0,01	0,02	
4. Ծախսեր - տնտեսական ակտիվություն	Տնտեսական ակտիվության գլխավոր բաղադրիչ	Պետական բյուջեի ծախսեր, հազ. դրամ	0,00	0,17	0,96
		Համայնքային բյուջեների ծախսեր, հազ. դրամ	0,01	0,47	

որում կապը դրական է նաև պետական բյուջեի ծախսերի մեծության հետ, սակայն համայնքային բյուջեի ազդեցության գործակիցը եականորեն բարձր է:

Տնտեսական ակտիվություն: Աղյուսակ 1-ը ցույց է տալիս, որ թե համայնքային, թե պետական բյուջեների ծախսերը չունեն նշանակալի դրական ազդեցություն տնտեսական ակտիվությունն արտացոլող փոփոխականի վրա:

Այսպիսով, էկոնոմետրիկ գնահատման արդյունքում պարզ դարձավ, որ մեկ շնչի հաշվով համայնքային ծախսերի աճը դրական ազդեցություն ունի բնակչության սոցիալական ծառայություններից օգտվելու մակարդակի տեսանկյունից: Սակայն համայնքային բյուջեների ծախսերի աճը, ըստ վերլուծության արդյունքների, չի նպաստում աղքատության և գործազրկության մակարդակի նվազեցմանը: Միաժամանակ վերջիններիս վրա թույլ ազդեցություն կարող է ունենալ պետական բյուջեի ծախսերի ավելացումը: Տնտեսական ակտիվության վրա դրական ազդեցություն չունեն թե համայնքային, թե պետական բյուջեի ծախսերը:

Ամփոփում: Ֆիսկալ ապակենտրոնացման և համայնքների զարգացման միջև կապի հարցը Հայաստանում արդիական է՝ ինչպես մասնագիտական, այնպես էլ հանրային շրջանակներում: Կապի բնույթը քննարկող մեր կողմից ուսումնասիրված գրականությունում առկա տեսակետերը հաճախ տրամագծորեն տարբերվում են: Ըստ տեսաբանների առաջին խմբի (ֆիսկալ ֆեդերալիզմի կողմնակիցներ), ֆիսկալ ապակենտրոնացումը դրական է ազդում համայնքների զարգացման վրա, քանի որ բարձրացնում է ծախսերի տեղաբաշխման արդյունավետությունը հանրային բարիք սպառողներին ավելի մոտ լինելու հաշվին: Ըստ երկրորդ խմբի՝ ֆիսկալ ապակենտրոնացումը բարձրացնում է կոռուպցիայի հնարավորությունները և մակրոտնտեսական անկայունության ռիսկերը: Հետևաբար, ձևավորվել է տեսակետ, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացման ազդեցությունները համայնքների զարգացման վրա տարբեր են կախված երկրների առանձնահատկություններից: Ելակետ ընդունելով այս բանավեճը, մենք մեր հետազոտությունում ստուգել ենք ֆիսկալ ապակենտրոնացման սոցիալ-տնտեսական ազդեցությունները Հա-

յաստանում՝ օգտագործելով մեկ շնչին ընկնող մարզերի և Երևանի համայնքային բյուջեների, ՀՀ պետական բյուջեի և սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների միջև կապերը պանելային ռեգրեսիոն եղանակով:

Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացումը Հայաստանում դրական արդյունքեր ունի՝ բնակչության սոցիալական ծառայությունների հասանելիության և դրանց սպառման տեսանկյունից: Սակայն իրական սոցիալական վիճակի վրա ազդեցություն ունենալու տեսանկյունից համայնքային բյուջեները արդյունավետ չեն, քանի որ ՏԻՄ-երը ի վիճակի չեն բյուջետային ծախսերի ավելացմամբ աղքատության և գործազրկության մակարդակների կրճատման հասնել: Միևնույն ժամանակ, համայնքային բյուջեները արդյունավետ չեն նաև տնտեսական ակտիվության վրա ազդելու տեսանկյունից: Առաջին մասով՝ հետազոտության արդյունքները նպաստում են ֆիսկալ ֆեդերալիզմի տեսաբանների տեսակակետին՝ ցույց տալով, որ ֆիսկալ ապակենտրոնացումը հանգեցնում է բնակչության կողմից սոցիալական ծառայությունների հասանելիության, որակի և սպառման աճին: Միևնույն ժամանակ, երկրորդ մասով՝ հետազոտության արդյունքները չեն հակասում ֆիսկալ ֆեդերալիզմի քննադատների (Bardhan և Mookherjee 2000, Era Dabla-Norris 2006) և այլոց) տեսակետին, քանի որ չնայած Հայաստանյան համայնքային բյուջեների ծախսերի կառուցվածքում սոցիալական նպատակներով նախատեսվող միջոցների առկայությանը, համայնքային բյուջեների ծախսերի աճը չի նպաստում աղքատության ցուցանիշի նվազմանը:

Հետազոտության արդյունքները նպաստում են Հայաստանում ֆիսկալ ապակենտրոնացման շուրջ առկա մասնագիտական բանավեճին՝ հարցին մոտենալով քանակական վերլուծության գործիքներով և առաջարկելով համեմատական արդյունավետության գնահատականներ ըստ ծախսերի ուղղությունների: Հետազոտությունը տեղ է բացում հարցի շուրջ լրացուցիչ ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների համար, մասնավորապես՝ բացահայտելու համայնքների սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա առանձին ծախսային

ուղղությունների (ըստ ֆինանսավորման աղբյուրների) ազդեցությունները:

Ինչպես ցույց տվեցին հետազոտության տեսական և գործնական մասերը, համայնքային բյուջեները ծախսերը ընդհանուր առմամբ ավելի բարձր արդյունավետություն կունենան, եթե ֆինանսավորվեն սեփական աղբյուրներից և օգտագործվեն հանրային ծառայությունների մատուցման և սոցիալական ենթակառուցվածքների բարելավման ուղղություններով: Սակայն կարևոր է տնտեսական ակտիվության և բնակչության սոցիալական վիճակի վրա ՏԻՄ-երի ներգործելու ունակության բարձրացումը, ինչը որպես նախապայման պետք է լինի ֆիսկալ ապակենտրոնացման միջոցառումների հիմքում: Սա նշանակում է, որ հետազոտության արդյունքներով բացահայտված «խնդրահարույց կետում»՝ սոցիալական խնդիրների լուծման կամ տնտեսության խթանման ուղղվածությամբ համայնքային բյուջեների ծախսերը պետք է իրականացվեն բարձր հաշվետվողականության, հանրային և պետական բարձր վերահսկողության ներքո՝ ապահովելու ծախսերի արդյունավետությունը:

Օգտագործված գրականություն

1. Տ.Գ.Թ. Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ, Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում. քաղաքականության տարբերակներ և ուղիներ, Ազգային կոնֆերանսի կրթության ժողովածու, 2004թ, 204 էջ
2. Bruno De Borger and Kristiaan Kerstens, Cost efficiency of Belgian local governments: A comparative analysis of FDH, DEA, and econometric approaches, 1996, 26p.
3. Damodar Gujarati, Econometrics by Example, 2012, 379p.
4. António Afonso and Sónia Fernandes, Efficiency of Local Government Spending: Evidence for the Lisbon Region, 2003, 33p.
5. Andres Rodriguez-Pose and Anne Kröjger, Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe, 2009, 42p.
6. Neringa SLAVINSKAITĖ, FISCAL DECENTRALIZATION AND ECONOMIC GROWTH IN SELECTED EUROPEAN COUNTRIES, 2016, 13p.
7. JORGE MARTINEZ-VAZQUEZ, ROBERT M. MCNAB, Fiscal Decentralization and Economic Growth, 2003, 20p.
8. Hamid Davoodi and Heng-fu Zou, Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Cross-Country Study, 1997, 14p.
9. Local Government Efficiency: Evidence from the Czech Municipalities, Lenka Štástrná Martin Gregor, 2011, 71p.
10. Measuring The Efficiency of Local Government Expenditure: An FDH Analysis of Sample of South African Municipalities, Jugal Mahabir, 2013, 22p
11. Measuring The Efficiency of Local Government Expenditure: An FDH Analysis of Sample of South African Municipalities, Jugal Mahabir, Financial and Fiscal Commission, 2017
12. The Challenge of Fiscal Decentralisation in Transition Countries, ERA DABLA-NORRIS, 2006, 32p